

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2022.17.268837>
 УДК 94+930]:811.161.2*373.231(477.74-25)“14/15”

KOTSUBIIV, KACHIBEI OR KOCHUBIEV? WHICH NAME IS MORE APPROPRIATE TO USE FOR ODESSA IN THE XV-XVI CENTURIES

Taras Honcharuk

DSc (History), Professor
 Odesa I.I. Mechnikov National
 University
 2, Dvoryanska Str., Odesa,
 65082, Ukraine
 ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>
 E-mail: tarasiy2004@ukr.net

Citation: Honcharuk T. (2022). Kotsiubiiv, Kachibei or Kochubiev? Which name is more appropriate to use for Odesa in the XV-XVI centuries. *Chornomors'ka mynuvshyna: notes of the Department of the history of Cossacks in the South of Ukraine* / V.A. Smolij, ed. Odesa, vol. 17, pp. 154-156.

Submitted: 22.11. 2022

КОЦЮБІЇВ, КАЧИБЕЙ ЧИ КОЧУБІЄВ? ЯКУ НАЗВУ ДОЦІЛЬНІШЕ ВЖИВАТИ ЩОДО ОДЕСИ У XV – XVI СТ.

Тарас Гончарук

Доктор історичних наук, професор
 Одеський національний університет
 імені І. І. Мечникова
 Вул. Дворянська, 2, м. Одеса,
 65082, Україна
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>
 E-mail: tarasiy2004@ukr.net

Цитування: Гончарук Т. Хаджибей (Одеса) у подіях військово-морської історії за часів російсько-турецької війни 1787 – 1792 рр. *Чорноморська минувшина: записки Відділу історії козацтва на півдні України: зб. наук. праць/ за ред. В. А. Смолія. Одеса: ФОП Бондаренко М., 2022. Вип. 17. С. 154-156.*
 Отримано: 22.11.2022

Annotation

In the note the author examines the history of the spread in the historical literature of the XIXth-XXth centuries of the version about the founding of the city of Kochubiiv (Odesa) by the nobleman Bohdan Kotsiuba-Yakushynskyi and the origin of the name «Kotsiubiiv», which is sometimes used about Odesa of the XVth-XVIth centuries in the literature and on the Internet. The researcher makes a conclusion about the probable mistake of mentioned version of the origin of the city and about the inappropriateness of the use of the name «Kotsiubiiv».

Key words: history of Odesa, historiography of history of Odesa, Kotsiubiiv, Kachibei, Kochubiiv, Khadzhybey.

Анотація

В повідомленні розглянуто історію поширення в історичній літературі XIX – XX ст. версії про заснування міста Кочубіїва (Одеси) шляхтичем Б.Коцюбою-Якушинським й походження назви «Коцюбіїв», яку подекуди вживають стосовно Одеси XV – XVI ст. в літературі й в мережі інтернет. Робиться висновок про ймовірну хибність вказаної версії походження міста та неадекватність вживання назви «Коцюбіїв».

Ключові слова: історія Одеси, історіографія історії Одеси, Коцюбієв, Качибей, Кочубієв, Хаджибей.

В Незалежній Україні тривають процеси деколонізації свідомості її народу, що значно прискорилися у зв'язку вторгненням московських агресорів. Ці процеси тісно пов'язані з переосмисленням власної історії, усунення з неї нав'язаних імперських міфів, зокрема міфу щодо заснування багатьох південноукраїнських міст. Щодо столиці українського півдня Одеси.

Враховуючи значний громадський інтерес до цієї проблематики, постає питання, яку саме назву слід використовувати щодо Одеси до 1795 р. (дати її перейменування). В численних інтернет-публікаціях вживається назва Коцюбіїв, або її варіації (Коцюбієв, Коцюбій і т. п.). Маємо навіть відповідну статтю в українській «Вікіпедії». Однак у текстах багатьох десятків опублікованих джерел XV – XVIII ст. щодо Хаджибея (Одеси) нам не довелося бачити цю назву. Тут хотілося б нагадати звідки вона з'явилася та як поширилася в літературі, передусім, одеській.

Варіант назви міста Коцюбіїв пов'язують з постаттю подільського шляхтича Бориса Коцюби-Якушинського. Першим висловив думку про зв'язок вказаного шляхтича з одеською історією, вочевидь, польський історик та патріот Мар'ян Дубецький (1838 – 1926 рр.) в праці 1886 р. Версію М. Дубецького досить швидко помітив та підтримав одеський історик професор Володимир Яковлев. В своїй книзі 1889 р. «К истории заселения Хаджибея (1789–1795 гг.)» з посиланням на М. Дубецького він зокрема писав: «Назву Коцюбей отримав ймовірно від литовського шляхтича Коцюби-Якушинського з Якушина на р. Буг, який виселив з головного свого села певну кількість селян й заснував таким чином Коцюбин хутір над морем, що мав вигоди від розташування біля солених озер й разом з тим слугував головним портом для торгівлі Польщі з генуезькою Кафою. За часів Стефана Баторія нащадки засновників Коцюбія звідси самі вже відвантажувати збіжжя до Італії»[5, с.10]. І хоча в назві своєї брошури В. Яковлев вживав назву Хаджибей, історик зауважив, що, на його думку, «назва Хаджибей виникла від отуречування первісної назви Коцюбієва» й що «слід віднести перейменування Коцюбієва на Хаджибей» до «часу його завоювання татарами».

Стосовно професора В. Яковлева слід відзначити, що будучи талановитим істориком, який відстоював наукову концепцію історії всупереч офіційній імперській (запропонованій свого часу Аполлоном Скальковським). Саме корінний одесит В. Яковлев першим з істориків відверто заявив, що Одеса існувала задовго до офіційного «заснування». Внаслідок цього, професор особливо захоплювався «Хаджибейською старовиною» й іноді, на думку деяких колег, був надто легковірним щодо версій та джерел з цього періоду історії Одеси. Авторитет В.Яковлева сприяв поширенню версії про заснування Б. Коцюбою-Якушинським міста з відповідною версією його назви.

Проте далеко не всі тодішні одеські історики погодилися зі згаданою версією. Сучасник, приятель та однодумець В. Яковлева щодо підходів до вивчення історії Одеси історик професор Олексій Маркевич (1847 – 1903 рр.), досить скептично поставився до версії М. Дубецького щодо походження назви Кочубіїв. Висунувши свою версію походження назви цього міста – від назви села поблизу Кам'янця-Подільського, що мало з приморським Кочубієвим спільних власників – шляхтичів Язловецьких, зауважив «в будь-якому разі наша версія здається нам більш ймовірною, ніж нещодавні домисел Мар'яна Дубецького, котрий знайшовши у ревізії замків землі Волинської у 1545 році вказівку, що частину огорожі Вінницького замку зобов'язаний був будувати й утримувати в порядку Борис Коцюб, що володів маєтком Якушином, біля Вінниці, припустив, що Коцюб Якушинський і був засновником міста Качібея»[3, с. 22]. Також О. Маркевич зауважив, що «згаданий у ревізії Вінницького замку 1545 р. Борис Коцюб, власник Якушина, хоча і міг бути предком роду Коцюб-Якушинських, але предків з цим прізвищем не мав... й «Коцюб» було його власне прізвисько»[3, с. 30]. Водночас перша писемна згадка про Кочубіїв належить принаймні до 1415 р. «У той час Якушинські ще не називалися Коцюбами», – зауважив у своїй іншій праці О. Маркевич [4, с. 27].

За часів Незалежної України, як відомо, ідею відходу від імперської дати «заснування» Одеси висував та активно пропагував талановитий історик та політолог Олександр Болдирев (1963 – 2001 рр.). В своїх перших працях з щодо вказаної проблематики він використовував щодо раннього періоду історії міста назву Коцюбіїв [1, с. 10]. Проте пізніше в своїй відомій праці «Одесі – 600» О. Болдирев, слідом за О. Маркевичем, відкинув версію заснування Кочубієва шляхтичем Б.Коцюбою-Якушинським й походження «Польський історик припустив, – писав О. Болдирев, щодо версії М. Дубецького, – що якийсь предок цього Бориса Коцюба і був засновником Кацюбіїва. Як справедливо зазначав О. Маркевич, таке припущення безпідставне, бо ніякого безпосереднього зв'язку між Борисом Коцюбом, який жив у середині XVI століття, і містом над морем, яке було засноване в кінці XIV ст. не виявлено. Отже, припущення Дубецького може бути охарактеризоване як гіпотеза і лише, незважаючи на те, що у цієї гіпотези були і є свої прихильники» [2, с. 50].

Прихильники вказаної гіпотези, як зазначалося вище, існують і сьогодні. Між іншим, мотивом тут може виступати й бажання, начебто, слов'янізувати назву теперішньої Одеси у XV – XVI ст. На нашу думку щодо цього міста у вказаний час можна вживати тюркський варіант назви Качибей, або українізований тюркський – Кочубіїв, адже саме так зветься село у Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області, що у XVI мало з приморським Качибеем спільних власників та назву. Звичайно, питання про визначення науково-обґрунтованої назви, або назв, для Одеси XV – XVIII ст. потребує подальшого вивчення та обговорення.

Джерела та література:

1. Болдирев О.В. До питання про час заснування Одеси. *Тезиси Второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию создания Украинского общества охраны памятников истории и культуры*. Одесса, 1991. С. 20 - 22.
2. Болдирев О. В. Одесі – 600. Одеса, 1994. 52 с.
3. Маркевич А.И. Город Качибей или Гаджибей – предшественник города Одессы. *Записки Одесского общества истории та старожитностей* (далі – ЗООИД). 1894. Т. 17. Отд. II. С. 1-72.
4. Маркевич А.И. Город Качибей или Гаджибей – предшественник города Одессы. Дополнительные заметки к статье того же названия, напечатанной в записках Императорского Одесского Общества Истории и Древностей. *ЗООИД*. 1895. Т. 18. Отд. 2. С. 81 – 86.
5. Яковлев В.А. К истории заселения Хаджибея (1789–1795 гг.). Одесса, 1889. 56 с.

References:

1. Boldyriev, O.V. (1991) Do pytannia pro chas zasnuvannia Odesy. *Tezisy Vtoroj oblastnoj istoriko-kraevedcheskoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashennoj 200-letiyu osnovaniya Odessy i 25-letiyu sozdaniya Ukrainського obshchestva ohrany pamyatnikov istorii i kultury*, Odessa, pp. 20-22. [in Ukrainian].
2. Boldyriev, O.V. (1994). *Odesi – 600*. Odessa, 52 s. [in Ukrainian].
3. Markevich, A.I., 1894. Gorod Kachibej ili Gadzhibej – predshestvennik goroda Odessy. *Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostej*, t.17, otd. II, pp. 1-72. [in Russian].
4. Markevich, A.I., 1895. Gorod Kachibej ili Gadzhibej – predshestvennik goroda Odessy. *Dopolnitelnye zametki k state toho zhe nazvaniya, napechatannoj v zapiskah Imperatorskogo Odesskogo Obshchestva Istarii i Drevnostej* t. XVII. *Zapiski Odesskogo obshchestva istorii i drevnostej*, t. 18, otd. 2, s. 81-86. [in Russian].
5. Yakovlev, V.A. (1889) *K istorii zaseleniya Hadzhibeya (1789–1795 gg.)*. Odessa, 56 s. [in Russian].